राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र राज्यशिष्टाचार

संविधानीक तरतुदी:

अनुच्छेद २४३ ट {पंचायतीच्या निवडणुका}-

(१) पंचायतीच्या सर्व निवडणुकांसाठी मतदार याद्या तयार करण्याच्या कामाचे अधीक्षण, संचालन, आणि नियंत्रण आणि अशा निवडणुकांचे आयोजन, या बाबी राज्य निवडणूक आयोगाकडे निहित असतील. या आयोगात राज्यपालांकडून नियुक्त केल्या जाणाऱ्या राज्य निवडणूक आयुक्तांचा समावेश असेल,

(२) राज्य निवडणूक आयुक्तांच्या पदाच्या सेवाशर्ती आणि पदावधी, राज्याच्या विधानमंडळाकडून केल्या जाणाऱ्या कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदींना अधीन राहून, राज्यपाल नियमाद्वारे निश्चित करील त्याप्रमाणे असेल:

परंतु, उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशाला त्याच्या पदावरून ज्या रीतीने व ज्या कारणवरून दूर केले जाते त्या व्यतिरिक्त अन्य रीतीने व अन्य कारणावरून राज्य निवडणूक आयुक्ताला दूर केले जाणार नाही, आणि राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या सेवाशर्तींमध्ये त्याच्या नियुक्तीनंतर, त्याला नुकसानकारक होतील अशा प्रकारे बदल केला जाणार नाही.

(३) राज्य निवडणूक आयोगाने खंड (१) द्वारे त्याच्याकडे सोपविण्यात आलेली कार्ये पार पाडण्यासाठी आवश्यक तो कर्मचारीवर्ग उपलब्ध करून द्यावा अशी विनंती केल्यास, राज्याचा राज्यपाल, त्यास तो कर्मचारीवर्ग उपलब्ध करून देईल,

(४) या संविधानाच्या तरतुदींना अधिन राहून राज्याचे विधानमंडळ, कायद्याद्वारे पंचायतींच्या निवडणुकांच्या सर्व संबंधित व आनुषंगिक बाबींसाठी तरतूद करील.

अनुच्छेद २४३ यक {नगरपालिकांच्या निवडणुका}-

(१) नगरपालिकांच्या सर्व निवडणुकांसाठी मतदार याद्या तयार करण्याच्या कामाचे अधीक्षण, संचालन, आणि नियंत्रण आणि अशा निवडणुकांचे आयोजन, या बाबी अनुच्छेद २४३ट मध्ये निर्देशिलेल्या राज्य निवडणूक आयोगाकडे निहित असतील.

(२) संविधानाच्या तरतुदींना अधिन राहून राज्याचे विधानमंडळ, कायद्याद्वारे नगरपालिकांच्या निवडणुकांच्या सर्व संबंधित वा निगडित बाबींसाठी तरतूद करील.

कायदेशीर तरतुद :

राज्य निवडणूक आयुक्त (अर्हता व नियुक्ती) अधिनियम , १९९४

सन१९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २२

राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या नियुक्तीच्या अर्हता व नियुक्ती यासाठी आणि त्याच्याशी संबंधित अनुषंगिक बाबींसाठी तरतूद करण्याकरिता अधिनियम

ज्याअर्थी, राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या नियुक्तीच्या अर्हता व नियुक्ती यांसाठी आणि त्यांच्याशी संबंधित किंवा अनुषंगिक बाबींसाठी तरतूद करणे इष्ट आहे . ज्याअर्थी, भारतीय गण राज्याच्या पंचेचाळीसाव्या वर्षी याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यात येत आहे .

१. या अधिनियमास, '**राज्य निवडणूक आयुक्त (अर्हता व नियुक्ती) अधिनियम , १९९४**' असे म्हणावे

२. व्याख्या-

या अधिनियमात -

(१) "**शासन**" म्हणजे महाराष्ट्र शासन,

(२) "**राज्य निवडणूक आयुक्त**" म्हणजे भारताचे संविधान याच्या अनुच्छेद २४३-ट अन्वये नियुक्त करण्यात आलेला राज्य निवडणूक आयुक्त.

३. नियुक्तीच्या अर्हता-

राज्य निवडणूक आयुक्तांची नियुक्ती, शासनाच्या प्रधान सचिवाच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाचे नसेल असे पद ज्या व्यक्ती धारण करीत असतील किंवा ज्यांनी धारण केलेले असेल अशा व्यक्तींमधून करण्यात येईल .

४ . वेतन -

राज्य निवडणूक आयुक्ताला दरमहा रुपये ७६०० इतके वेतन देण्यात येईल .

परंतु , जी व्यक्ती तिची राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या पदावर नियुक्ती होते वेळी भारत सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या नियंत्रणाखाली प्रधान सचिवापेक्षा वरच्या दर्जाचे पद धारण करत असेल आणि तिला दरमहा रुपये ७६०० अधिक वेतन असेल किंवा होते तर त्या व्यक्तीच्या , राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून तिची अशी नियुक्ती होतवेळीच्या वेतनाचे संरक्षण केले जाईल .

आणखी असे की , ज्या व्यक्तीला , राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून पदग्रहण करण्याच्या दिनांकाच्या लगतपूर्वी संघराज्य शासनाच्या नियंत्रणाखालील किंवा राज्य शासनाच्या नियंत्रणाखालील कोणत्याही अगोदरच्या सेवेच्या संबंधात (विकलांगता किंवा इजा निवृत्तीवेतन या व्यतिरिक्त अन्य) निवृती वेतन मिळत होते किंवा असे निवृती वेतन घेण्याची निवड करण्यास पात्र

असल्याने , जिने असे निवृत्तीवेतन घेण्याची निवड केली होती . त्या व्यक्तीच्या राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून असलेल्या सेवेच्या संबंधातील वेतनातून अशा निवृत्ती वेतनाची रक्कम कमी करण्यात येईल .

५ . राज्य निवडणूक आयुक्ताने अन्य पद धारण न करणे -

राज्य निवडणूक आयुक्त , संसदेच्या सदस्य किंवा राज्य विधान मंडळाचा सदस्य किंवा राज्यातील कोणत्याही पंचायतीचा किंवा नगरपालिकेचा सदस्य नसेल आणि तो (राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून असलेल्या त्याच्या पदाव्यतिरिक्त अन्य) कोणतेही विश्वासापेक्षी पद किंवा लाभाचे पद धारण करणार नाही किंवा तो कोणत्याही राजकीय पक्षाशी संबंधित असणार नाही किंवा कोणताही धंदा किंवा व्यवसाय करणार नाही आणि त्यानुसार राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून नियुक्त करण्यात आलेली व्यक्ती , आपले पदग्रहण करण्यापूर्वी , _

(अ) जर ती संसदेची किंवा राज्याच्या विधानमंडळाची किंवा पंचायतीची अथवा नगरपालिकेची सदस्य असेल तर अशा सदस्यत्वाचा राजीनामा देईल किंवा,

(ब) जर ती कोणतेही विश्वासंपेक्षी पद किंवा लाभाचे पद धारण करीत असेल तर अशा पदाचा राजीनामा देईल किंवा,

(क) जर ती कोणत्याही राजकीय पक्षाशी संबंधित असेल तर त्यांच्याशी असलेले संबंध तोडून टाकील किंवा

(ड) जर ती कोणताही धंदा करीत असेल तर (आपली मालकी सोडून देण्यापर्यंत न जाता) अशा धंद्याच्या संचालनासाठी व व्यवस्थापनाशी असलेले तिचे संबंध तोडून टाकील किंवा

(ई) जर ती कोणताही व्यवसाय करीत असेल तर असा व्यवसाय करण्याचे थांबविल.

६ . पदावधी

(१) राज्य निवडणूक आयुक्त ज्या दिनांकास तो आपले पदग्रहण करील त्या दिनांकापासून पाच वर्षापेक्षा अधिक नसेल इतक्या मुदतीसाठी पद धारण करील आणि तो पुनर्नियुक्तीस पात्र असणार नाही.

परंतु , राज्य निवडणूक आयुक्त, आपल्या सहीनिशी राज्यपालास उद्देशून पत्र लिहून आपल्या पदाचा राजीनामा देऊ शकेल .

(२) राज्य निवडणूक आयुक्तास भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४३-ट च्या खंड (२) च्या परंतुकामध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात आलेल्या रितीने असेल त्याव्यतिरिक्त अन्य प्रकारे पदावरुन दूर करण्यात येणार नाही.

७ . रजा –

(१) राज्य निवडणूक आयुक्ताला एका कॅलेंडर वर्षामध्ये ३० दिवसांची अर्जित रजा मिळण्याचा हक्क असेल आणि ती रजा प्रत्येक कॅलेंडर वर्षाच्या १ जानेवारी व१ जुलै रोजी प्रत्येकी १५ दिवसांच्या दोन हप्त्यांमध्ये त्याच्या रजेच्या खात्यावर आगाऊ जमा करण्यात येईल.

(२) (अ) राज्य निवडणूक आयुक्ताला ,सेवेच्या प्रत्येक पूर्ण झालेल्या वर्षाच्या सबंधात वीस दिवस या दराने , वैद्यकीय प्रमाणपत्रे सादर करून किंवा खाजगी कामांसाठी अर्धपगारी रजा मिळण्याचा हक्क असेल आणि अर्धपगारी रजेचे रजा वेतन हे अर्जित रजेच्या वेळी अनुज्ञेय असलेल्या रजा वेतनाच्या निम्म्याइतके असेल .

(ब)राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या स्वेच्छा निर्णयानुसार अर्धपगारी रजेचे पूर्णपगारी रजेमध्ये परिवर्तन करता येईल , मात्र ती रजा वैद्यकीय प्राधिकाऱ्याने दिलेले वैद्यकीय प्रमाणात असले पाहिजे .

(३) राज्य निवडणूक आयुक्ताला, एका पदवीमध्ये, जास्तीत जास्त एकशेऐंशी दिवसांच्या कालावधीची, पगार व भत्ता न मिळणारी असाधारण रजा मिळण्याचा हक्क असेल.

(४) राज्य निवडणूक आयुक्ताला त्याचा पदावधी समाप्त झाल्यानंतर त्याच्या खात्यावर शिल्लक असलेल्या अर्जित रजेच्या संबंधातील रजा वेतनांइतकी रोख रक्कम मिळण्याचा हक्क असेल.

(५) राज्य निवडणूक आयुक्ताला, पोट कलम (४) अन्वयेच्या रजा वेतनावर अनुज्ञेय म्हणून, त्याने राज्य निवडणूक आयोगाचे पद सोडून दिल्याच्या दिनांकाला अनुज्ञेय असलेल्या दरानुसार महागाई भत्ता मिळण्याचा हक्क असेल.

परंतु , त्याला अशा रजावेतनावर शहर पूरक भत्ता किंवा इतर कोणताही भत्ता मिळण्याचा हक्क असणार नाही .

(६) राज्य निवडणूक आयुक्तास रजा देण्याचा किंवा नाकारण्याचा किंवा त्यास दिलेली रजा रद्द किंवा कमी करण्याचा अधिकार राज्यपालांकडे निहित असेल.

८ . राज्य निवडणूक आयुक्तास देय असलेले निवृत्तीवेतन –

(१) जी व्यक्ती राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून पदग्रहण करण्याच्या दिनांकाच्या लगतपूर्वी भारत सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या सेवेत होती ती व्यक्ती, ज्या दिनांकास ती राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून पदग्रहण करील त्या दिनांकास सेवेतून निवृत्त झाल्याचे समजण्यात येईल. परंतु , राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून असलेल्या त्यानंतरच्या तिच्या सेवेची गणना ती ज्या सेवेतील निवृत्तीवेतनासाठी हिशोबात धरली जाणारी निरंतर मान्य सेवा म्हणून गणली जाईल .

(२) ज्या बाबतीत राज्य निवडणूक आयुक्त पोट कलम (३) मध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात असलेल्या कोणत्याही रितीने किंवा राजीनामा देऊन पद सोडून देईल, त्या बाबतीत अशा प्रकारे पद सोडून दिल्यावर, त्यास इतर कोणतेही निवृती वेतन मिळत असेल तर त्याशिवाय,सेवेच्या प्रत्येक पूर्ण वर्षासाठी किंवा त्याच्या भागासाठी दरवर्षी सातशे रुपये या दराने निवृत्तीवेतन देण्यात येईल आणि आयोगातील सेवेच्या वर्षाची संख्या कितीही असली तरी निवृती वेतनाची जास्तीत जास्त रक्कम दरवर्षी तीन हजार पाचशे रुपयांपेक्षा असणार नाही .

परंतु ,राज्य निवडणूक आयुक्ताचीराज्य निवडणूक आयोगाकडे दोन वर्षापेक्षा कमी सेवा झालेली असेल त्याला असे कोणतेही निवृत्तीवेतन देय असणार नाही .

(३) राज्य निवडणूक आयुक्त राजीनामा देऊन पद सोडून देईल त्या व्यतिरिक्त इतर बाबतीत -

(अ) त्या कलम ६ मध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात आलेला पदावधी पूर्ण केलेला असेल, किंवा

(ब) पद सोडून देण्याची त्याची कृती अनारोग्यामुळे आवश्यक झाली असल्याचे वैद्यकीय रित्या प्रमाणित करण्यात आलेले असेल,

तरच केवळ, त्याने चा अधिनियमाच्या प्रयोजनासाठी आपले पद सोडून दिले असल्याचे मानण्यात येईल .

९ . सर्वसाधारण भविष्य निर्वाह निधीत वर्गणी देण्याचा हक्क -

राज्य निवडणूक आयुक्ताला त्याच्या विकल्पानुसार , सर्वसाधारण भविष्य निर्वाह निधीत वर्गणी देण्याचा हक्क असेल आणि तो असा विकल्प निवडील त्या बाबतीत , महाराष्ट्र सर्वसाधारण भविष्य निर्वाह निधी नियमांच्या तरतुदींद्वारे त्याचे नियमन केले जाईल .

परंतु , राज्य निवडणूक आयुक्ताने राज्य निवडणूक आयुक्त म्हणून पदग्रहण केल्याच्या दिनांकाच्या लगतपूर्वी तो अखिल भारतीय सेवेतील सदस्य असेल किंवा त्याने केंद्र सरकारच्या अथवा एखाद्या राज्य शासनाच्या नियंत्रणाखालील पदग्रहण केल्याच्या दिनांकाच्या लगतपूर्वी त्याला लागू असलेल्या नियमांद्वारे त्याचे नियमन केले जाईल.

१० . सेवेच्या इतर शर्ती

या अधिनियमात अन्यथा तरतूद करण्यात आलेली असेल त्या व्यतिरिक्त, संबंध्द नियमामुसार महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरणाच्या सदस्यांच्या बाबतीत त्या त्या वेळी लागू असलेल्या , महागाई भत्ता (निवृत्तीवेतनावरील धरून) स्थानिक पूरक भत्ता आणि प्रवास भत्त्यासह इतर सर्व भत्ते , भाडे माफ निवासस्थानासाठी तरतूद , वाहन सुविधा , वैद्यकीय सोयी यांच्या संबंधातील सेवाशर्ती आणि अशा इतर सेवाशर्ती शक्य असेल तेथवर , राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या बाबतीत लागू होतील.

राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र यांचा प्राधान्यक्रम:

महाराष्ट्र शासनाने, राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र यांना राज्य शासनाच्या औपचारिक कार्यक्रमांकरिता मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्तींच्यानंतर लगतचा अग्रक्रम देण्याचे तसेच त्या प्राधान्यक्रमानुसार त्यांची बैठक व्यवस्था व राज्यशिष्टाचार पाळण्याचा निर्णय घेतला आहे.

मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती यांना ज्याप्रमाणे केंद्राच्या प्राधान्यक्रम तक्त्यात १७ क्रमांकावर स्थान देण्यात आलेले आहे त्याप्रमाणे राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र यांना या प्राधान्यक्रम तक्त्यात १७अ क्रमांकावर स्थान द्यावे अशी शिफारस महाराष्ट्र सरकारने केली आहे (महाराष्ट्र शासनाचे पत्र क्र. WRP १०१०/६७६/XXX Dtd. १२सप्टें. २०११).

राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र यांचे स्थान व प्राधान्यक्रम याबाबत अधिक स्पष्ट सुचना महाराष्ट्र शासनाने त्यांचे परिपत्रक क्र. रानिआ २०१२/५४४/प्र.क्र.७५/३७ दि. २७ ऑक्टों.२०१६ देण्यात आल्या आहेत.